

SOSYOLOJİDE POZİTİVİST KURAMIN TOPLUMSAL OLAYLARA YAKLAŞIMI, FELSEFİ VE SINIFSA TEMELLERİ

Mehmet Devrim TOPSES¹

Öz

19. yüzyıldaki klasik sosyoloji teorilerinin özünü oluşturan pozitivistimin, yöntem anlayışı açısından üç temel ilkesel yaklaşımı bulunmaktadır. Birinci olarak idealizm, pozitivistimin felsefi dayanaklarını oluşturur. İkinci olarak pozitivism, “devrim” gibi toplumsal olgulara kesinlikle karşı çıkan, içinden çıktığı “düzeni koruyan” bir işlev görmektedir. Üçüncü olarak ise pozitivist kuram, toplumsal olgular arasındaki ilişkileri nicel verilerle sınırlı görmekte, bu görüntünün arkasındaki toplumsal gerçekliğin sorgulanmasına karşı çıkmaktadır. “Olan” ve “olması gereken” arasında kesin çizgilerle ayrımlar konulması yönündeki eğilim, toplumsal olay ve olgular üzerinde sorgulama ve eleştiri yapma eğilimini en baştan köreltmış olmaktadır. Bu makalede son olarak pozitivist teorinin sınıfsal temellerine değinilmiştir. Bu doğrultuda ulaşılan sonuçlar, pozitivist teorinin, 19. yüzyılda dünya sisteminin egemenliğini henüz ele geçirmiş olan burjuvazinin dünya görüşü ve yöntem anlayışı olduğunu göstermektedir. Pozitivism eski feodal sınıfların yeniden siyasal ayrıcalık kazanma yönündeki çabalarına kesin bir darbe vurmakta, bununla birlikte emeğe dayalı geniş toplum kesimlerinin kapitalist dünya sistemine yönelik muhalefetini engellemektedir.

Anahtar Sözcükler: sosyolojide yöntem, pozitivism, yapısal-işlevselcilik, korporatizm, tarihsel materyalizm

PHILOSOPHICAL AND CLASS-BASED FOUNDATIONS OF POSITIVIST THEORY AND ITS APPROACH TO SOCIAL EVENTS IN SOCIOLOGY

Abstract

In terms of methodology, there are three basic principal approaches of positivism that constitute the core of classical sociology theories in the 19th century. First, idealism forms the philosophical basis of positivism. Second, positivism serves as a function of “protecting order” from which it emerged and absolutely opposes the social phenomena such as “revolution”. Finally, the positivist theory sees the relationships between social phenomena limited to the quantitative data and opposes the questioning

¹ Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, devrimtopses@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2753-6369

of the social reality behind this image. The definite separation of "what happened" from "what should happen" blunts the tendency to question and criticize through the social events and phenomena from the very beginning. The class-based foundations of the positivist theory are also discussed in this study. The results reached accordingly show that the positivist theory is a philosophy of life of the bourgeoisie which had just established hegemony over the world in the 19th century. Positivism inflicts a decisive blow on the efforts of the old feudal classes to regain political privilege; however, it prevents the opposition of the large segments of society based on labor against the capitalist world system.

Keywords: method in sociology, positivism, structural-functionalism, corporatism, historical materialism

Giriş

Toplumsal olayları açıklama çabasındaki sosyoloji, doğa bilimleri alanında 18. yüzyıldan sonra hızlanan gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Söz konusu etki, doğa olayları arasında gözlemlenen nedensellik ilişkilerinin toplumsal olaylar arasında da bulunabileceği yönündeki ilkesel yaklaşımdır. Böylece toplum olaylarının bilimsel bir yöntemle açıklanabileceği düşüncesi insanlığın gündemine girmiştir. İnsan ilişkilerinde genel düzenliliklerin bulunduğu ve bu düzenliliklerin kesinliğe değil, sadece olasılığa dayanmak kaydıyla bilimsel bir yöntemle incelenip açıklanabileceği yaklaşımı dayanaksız değildir. Gerçekten de 19. yüzyıldan günümüze kadar yapılan sosyoloji araştırmaları toplumsal olaylar arasında en azından olasılığa dayalı genellenebilir düzenlilikler olduğunu göstermiştir. Bunun yanında, pozitivistimin doğa, insan ve toplum olaylarını açıklarken somut olgulardan yola çıkması bilim tarihinde açık bir ilerlemedir. Çünkü olgusalılık, nesnelliğin zorunlu başlangıç noktasıdır (Beşikçi, 1976, s.49; Yıldırım, 2011, s.16). Doğa ve toplum olaylarını metafizikle ya da insan bilinciyle açıklamak ise bilim değil, mitoloji olabilir.

Bu durumda pozitivism, bilime yönelik bir inancı ifade ettiği için Ortaçağların tümdengelimci yöntem anlayışlarıyla karşılaştırıldığında daha üstün durmaktadır (Timuçin, 1997, s. 648). Yine de pozitivist teori, olgusalılık ve toplumsal ilişkilerdeki düzenlilikleri bulmak gibi ilerici yöndeki metodolojik ilkelerle sınırlı değildir. Pozitivist sosyolojinin ikinci bir özelliği, "topluma düzen verme" çabasıdır. Bu düzen ise Fransız devrimiyle birlikte yeryüzüne kesin olarak yerleşmeye başlayan kapitalizmdir. Sosyolojinin toplumsal olaylara düzen verme çabası, öncelikle kurucu isimlerden Comte'un "düzen ve ilerleme" yaklaşımında görülür. Comte'a göre toplumsal yapıda ilerlemek, öncelikle düzenin sağlanmasını gerektirmekteydi (Slattery, 2014, s.73-74). Sonrasında Durkheim, Spencer ve Pareto'nun

kuramsal öncülüğünü yaptığı bütün yapısal-işlevselci yaklaşımlarda düzenin korunması eksenindeki çabalar açık bir şekilde öne çıkmaktadır. İşlevselci teoride toplumsal yapıdaki sınıfsal eşitsizlikler kabul edilmekle birlikte, temeldeki eşitsizliklerin dayanışma bilinci yardımıyla önemsizleşeceği ve düzenin korunacağı varsayılmaktadır. Örneğin Durkheim modern-kapitalist toplum yapısında “dayanışma bilinci” kavramını, bütün ekonomik ve sınıfsal eşitsizlik biçimlerinin önüne yerleştirmiştir. Onun Türkiye’deki izleyicilerinden Gökalp, tarihsel materyalizmi eleştirirken yine bilinç kavramını ekonomik ve sınıfsal eşitsizlik kavramlarının önüne koymuş ve “modernleşmek için Türklük bilinci yeterlidir” (Gökalp, 2004, s. 65) varsayımını ileri sürmüştür.

Pozitivist teorinin 19. yüzyılda henüz zayıf ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı korunmaya zorunlu bir ihtiyaç duyan kapitalizmi gözetme ve himaye etme çabası, onun sınıfsal dayanaklarını gündeme getirmektedir. Dünya görüşü ve ideolojiler, içinden çıktıkları toplumsal gerçeklikten bağımsız düşünülemez. Örneğin 16. yüzyıldaki Protestan reformunun arkasında Calvin’in başarıları gözükse bile, daha derinlerde genç burjuvazinin özgürleşme isteği vardır. Başka bir örnek, bilimsel sosyalizm kuramının arkasında Karl Marks olduğu düşünülse de, asıl olarak emek yoluyla geçinen alt sınıfların toplumsal beklentileri bulunur. Öyleyse, bir sosyoloji teorisini, ortaya çıktığı dönemin sınıfsal gerçekliğinden uzak incelemek her zaman eksik bir yöntem anlayışı olacaktır. Eleştirel teorinin Habermas ve Marcuse gibi temsilcilerinin klasik sosyolojiyi “sanayi toplumunun hizmetine girmiş bir bilim” olarak değerlendirmelerinin nedeni budur (Durdu, 2006, s. 21). Pozitivist teorinin temelinde, sanayi toplumunun ekonomik yöneticileri olan burjuvazi ve kapitalizm bulunmaktadır. Bu açıdan yaklaşıldığında, pozitivist sosyoloji kuramını daha geniş bir açıdan görebilmenin yolu, konuyu 19. yüzyıl kıta Avrupasının ekonomik ve sınıfsal gerçekliği içinde değerlendirebilmektir. Bu makalede öncelikle pozitivist sosyolojinin üç temel özelliği üzerinde durulacak, sonrasında pozitivist sosyolojinin sınıfsal temellerine değinilecektir. Makalemiz, tümüyle literatür taramasına dayalı kuramsal bir araştırma niteliği taşımaktadır.

Pozitivist Teorinin İdealist Dayanakları

Bilincin toplumsal gerçekliğin önüne yerleştirilmesi, kolaylıkla ayırt edilebileceği gibi pozitivist teorinin felsefi açıdan idealist bir yöntem anlayışını benimsediğini göstermektedir. Materyalist kuramsal yaklaşımın tersine idealist teori, “toplumsal gerçeklik” de içinde olmak üzere her türlü varlığı düşüncenin kendisi sayan başlıca öğretilerdir (Hançerlioğlu, 1970, s. 69). Benzer deyişle idealizme göre bilinç, maddeyi belirlemektedir. Örneğin Platon’un idealar dünyasını bütün nesnel gerçekliğin ilk başlatıcısı sayması ya da 17. yy’da Berkeley’in “şeyleri

yaratan ruhtur” düşüncesi, onları idealist teorinin temel kuramcıları durumuna getirmiştir (Gökberk, 1990, s.71; Politzer, 1996, s. 41). Karşısında bulunan materyalist teori ise öncekinin tam tersine bilincin nesnel-toplumsal gerçekliğin ürünü ve nesnel gerçekliğin de insan bilincinden bağımsız olduğunu vurgulamaktaydı. Örneğin materyalizme göre bir işçi, işçi gibi düşündüğü için işçi olmuş değildir, işçi olduğu için öyle düşünmektedir (Topses, 1999, s. 54). Böylelikle felsefe tarihindeki en belirgin ayrımlardan olan idealizm-materyalizm ayrımının sosyolojiye de yansıdığı, pozitivist teorinin idealist felsefe üzerine oturmuş olduğu söylenebilir.

Bilinç üzerine kurulmuş bir toplumsal yapı tasarımının üretim güçleri ve üretim ilişkileri olgularını tanımayacağı kesindir (Politzer, 2004, s. 16). Oysa toplumsal bir yapıya genel özelliklerini kazandıran başlıca niteliği, onun bu maddi temelleridir. Örneğin sınıflı toplumların başlangıcından günümüze kadarki tarihsel dilimi konu alan uygarlık tarihi araştırmaları göstermiştir ki, bir toplumsal yapıdaki mülkiyet ilişkileri, o toplumun siyaset, hukuk ve eğitim felsefelerine genel şeklini vermektedir. Roma hukukunun temelinde Roma uygarlığında gelişen burjuvazi vardır. Tarihin herhangi bir uygarlığında “Paralı eğitim” mülkiyet sahiplerinin toplumsal taleplerini yansıtırken, “halkçı eğitim” ya da “fırsat eşitliği” gibi talepler her zaman öncelikle alt sınıflardan gelmiştir. Benzer şekilde siyaset kurumu, toplumdaki sınıfların birbirinden ayrılmış çıkarlarını yansıtır. Her siyasi partinin programı, en temelde, temsil ettiği toplumsal sınıfların istek ve çıkarlarına dayanır (Yücekök, 1987 s. 60-62). Toplumsal yapıdaki kurumsal ilişkiler doğrudan ya da dolaylı olarak ekonomik ve sınıfsal yapıların, mülkiyet ilişkilerinin bir yansıması durumundayken, idealist toplum felsefesi bu maddi temelleri gözden kaçırmakta ve toplumsal yapının insan bilinciyle oluştuğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle, Haçerlioğlu tarafından belirtildiği gibi idealist felsefe uygarlık tarihi içinde her zaman toplumsal yapılar içinde “egemen sınıflara özgü bir dünya görüşü” olmuştur (Haçerlioğlu, 1977, s. 23). Bütün zenginliklerinden yararlandıkları, ekonomik ve siyasal ayrıcalıklarını çocuklarına aktarabildikleri bir yapının korunması ve geleceğe taşınması egemen sınıfların kuşkusuz en doğal isteğidir.

Pozitivizist Teorinin “Düzeni Koruma” Vurgusu

İdealist bir felsefi zemin üzerinde klasik dönem pozitivist sosyoloji anlayışının özünü oluşturan yapısal-işlevselci teori, Marksizmin üzerinde durduğu sınıf çatışması kavramına ve özellikle de bu çatışmanın emek yoluyla geçinen alt sınıfların siyasal iktidarıyla sonuçlanacağı tezine doğrudan hücum etmektedir. Bu yaklaşım iki aşamalı olarak şöyle açıklanabilir: İşlevselcilik, birinci olarak “devrim” ve “değişme” kavramları yerine “düzen”

ve “denge” kavramlarını kullanmıştır. Bütün sistem alt parçaların “uyumlu” iş birliğine dayanan “dengeli” bir işleyiş içindedir. Düzenin uyumlu işleyişini bozacak her unsur bir sapkınlıktır, patolojidir (Kızılcılık, 1994, s.86). Örneğin toplumsal bir yapıda siyasal ve ekonomik merkezli eşitsizlikler bulunsu bile söz konusu eşitsiz unsurların her biri toplumsal bütünlüğün bir gereksinimini karşılamakta ve böylece eşitsizlikler, sistemin bütünlüğü anlamında bir işlev görmektedir. Bu parçaları sistemin genel uyumu doğrultusunda düzenleyecek değişken ise Durkheim’ın kullandığı “kollektif bilinç” kavramıdır. Durkheim’e göre ortak amaçlar, eşitsizlikleri uyuma çevirebilmektedir. Eşitsiz toplum parçaları arasında “ortak bilinç” yaratılarak bir uyum kurulabileceği tezi, eleştirel teorisyenlerden Marcuse’un da belirtmiş olduğu gibi burjuvazinin çıkarlarını rahatsız etmeden alt sınıfları topluma bağlama çabasıdır (Kızılcılık, 2000, s.125). Aslında bakıldığında, Gökalp (2010)’in Türk modernleşmesi için önerdiği “mefkure” kavramı, aynı işlev düşünülerek kullanılmıştı.

Gerçekten de Durkheim ve Gökalp’in toplumsal yapıdaki eşitsizlikler konusunda temel önerileri, toplumdaki bütün meslek gruplarının “ulusal bir mefkure” odağında örgütlenecekleri korporatist örgütlenme düzenidir. Korporatizme göre devlet kurumu, toplumdaki bütün meslek grupları arasındaki anlaşmazlıkların başlıca yöneticisi ve uzlaştırıcısıdır. Bu türden örgütlenme düzeni içindeki toplum yapısında “Devrim” olgusuna ve “emekçilerin iktidarı” gibi siyasal teorilere kesinlikle izin verilmez. Böylelikle pozitivist teori, Marksizmin vurguladığı “sınıf çatışmalarının emek yoluyla geçimini sağlayan geniş toplum kesimlerinin siyasal iktidarıyla sonuçlanacağı” yolundaki köklü devrim teorilerine karşı durmakta, çatışmaların “ahlak ve adalet duygusu içinde” kurulu düzen, eş deyişle kapitalizmin sınırlarını aşmadan ve uzlaşmayla çözümlenebileceği bir toplum teorisi geliştirmiş olmaktadır (Aydın, 2014, s.220). Korporatist teori, kapitalist toplum yapısında oldukça belirgin duruma gelen emekçi sınıflar ve burjuvazi arasındaki çekişmelere klasik sosyolojinin ve pozitivist teorinin üretebildiği tek öneridir. Açıkça, düzenin korunması işlevini görmektedir. 19. yüzyılda alt sınıflardan gelen eşitlik, devrim ve sosyalizm taleplerine karşı Fransız burjuvazisinin korporatist toplum felsefesini ileri sürmesine benzer şekilde, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kapitalist bir toplum modeli oluşturmak isteyen Türkiye yöneticileri de bu süreçte alt sınıflardan gelebilecek itirazlara bir önlem olarak Gökalp’in savunduğu korporatist toplum modelini benimsemiştir (Parla, 1993, s.7). Böylece pozitivism, siyaset kurumunu da kapitalizmin korunması yolunda şekillendiren bir toplum teorisi olarak yorumlanabilir.

Görüntü Üzerine Odaklanması

Akılcılık ilkesini öne çıkaran pozitivist sosyoloji anlayışıyla birlikte gündeme gelen başka bir özellik, görüntü üzerine odaklanmaktır. Toplumsal gerçekliği insan aklınca algılanabilir varsayması kolaylıkla yadırganabilecek bir tutum değildir. Tersine, toplumsal gerçekliğin değerlendirilmesinde akıl ve gözlemin ön plana alınması insanlık tarihini Orta çağın din merkezli tümdengelimci-dogmatik yöntem anlayışından tümüyle ayıran bir ilerleme olarak kabul edilebilir. 18. yy. Aydınlanma felsefesi, “insanın kendi akıyla gerçeği bulmasının” yolunu açtığı için dinsel dogmalar ve toprağa dayalı eski egemen sınıfların hegomonik gücünü kırmış, insan düşüncesini bir ölçüde özgürleştirmiştir. Bununla birlikte pozitivist teorinin ayırt edici özelliği, bir yanıyla akıl ve gözleme vurgu yaparken, bir yanıyla da aklın gücünü sınırlandırmasıdır. Toplumsal olayları değerlendirirken görünen olgunun arkasındaki gerçekliği incelemekten özenle kaçınmak, pozitivist teorinin üçüncü belirgin yöntem anlayışıdır. Bu yöntem anlayışına göre sayı ve istatistikler, toplumsal gerçekliği anlatmak konusunda yeterli görülmektedir. Toplumsal ilişki türlerini belirleyen sınıfsal değişkenler, kuramsal değerlendirmeler, felsefi çıkarımlar, kısacası “neden” ve “nasıl” soruları bilim dışı kabul edilerek yok sayılmaktadır.

Örneğin Aguste Comte bilimsel dönemleri teolojik ve metafizik dönemlerden ayırırken, bilimde sayı ve istatistikler kullanmak dışında kuramsal-felsefi çıkarımlar yapmanın artık geçmişte kaldığını ifade etmektedir. Comte’a göre “pozitif dönemde insan, evrenin nereden gelip nereye gittiği yönündeki sorulardan ve olayların iç nedenlerini aramaktan vazgeçmeli, kendisini sadece olayların değişmez ilişkilerini saptamaya vermelidir” (Comte, 1967, s. 217). Benzer şekilde, Durkheim’in “intihar” isimli çalışmasında toplumsal kuralsızlık (anomi) durumunun intihar olgusuyla ilişkisi sayısal verilerle gösterilmektedir. Fakat “intihar” kitabında kuralsızlık ya da yabancılaşmanın kapitalizmle olan doğrudan ilişkisine yönelik bir felsefi-kuramsal çıkarım ya da yorum bulunmaz. Sanayi toplumunun temel dinamiklerine ilişkin sorgulayıcı bir tutumdan özellikle kaçınılır. Sorgulamak eylemi, bilimin sınırları içinde kabul edilmez. Sayılar dışında bir yoruma izin yoktur. Pozitivist teoride felsefenin ve kuramsal düşüncenin sınırlandırılması ise öncelikle toplumsal düzenin ileriye doğru değişmesini engellemektedir. Çünkü toplumsal değişim, öncelikle toplumsal düzenin sorgulanmasını gerektirmektedir. Bu durumda Arel (2017)’in çok yerinde benzetmesiyle pozitivism, Aydınlanma felsefesinin daha ileriye gitmesi, alt sınıfları da kapsaması ve insanlığın önündeki toplumsal ve sınıfsal engellerin aşılması yönünde engelleyici bir “fren” işlevi görmektedir.

Pozitivist Teorinin Sınıfsal Temelleri

Konuyu sınıfsal açıdan ele aldığımızda ise sıradan bir pozitivism incelemesini daha derinlikli bir yöntem anlayışıyla buluşturmuş oluruz. Siyaset ve toplum kuramlarını, onları geliştiren düşün ve bilim insanlarının yaratıcı eğilimlerine ya da ahlak anlayışlarına bağlamak her zaman eksik bir yaklaşımdır. Gramsci tarafından belirtilmiş olduğu gibi, “aydınlar egemen sınıfın elçileridir” (Gramsci, 1967, s. 29). Bu açıdan bakıldığında, tarihin genel akışı içinde bilim insanlarını ve onların toplum teorilerini öne çıkaran başlıca etmen, öncelikli olarak dönemin sınıfsal-toplumsal koşullarıdır. Örneğin demokrasi düşüncesi ve emekçi sınıflar arasında mutlak bir ilişki bulunmaktadır. Antik Yunan felsefesinde demokrasi düşüncesinin geliştiği dönemler, alt ve orta sınıfların ilk kez siyasal iktidara ortak oldukları dönemlerdir (Faulkner, 2012, s. 64-67). İkinci örnek, Orta çağların insanı küçümseyen, durgunluk ve itaati en büyük erdem olarak gören ahlak felsefeleri, dönemin büyük maddi zenginliklerini elinde tutan kilise ve aristokrasinin egemen olduğu tarih aralıklarında gelişip güçlenmiştir. Üçüncü örnek, doğa ve toplum olaylarının incelenmesinde dogmalara değil, fakat insan aklına öncülük tanınmaya başlandığı dönemler dinsel ve kişisel otoriteler karşısında burjuvazinin güçlenmeye başladığı tarihsel süreçlere denk gelmektedir. Dördüncü örnek, 19. yüzyıldaki ulus ve ulusçuluk teorileri, pazarları birleştirmek isteyen sermaye ve ticaret sınıflarından ayrı düşünülemez. Son bir örnek, sosyalist toplum kuramının bilimsel kimlik edinmesi, Sümer uygarlığında ya da Orta çağ doğu toplumlarında değil, işçi ve emekçilerin örgütlü bir sınıf olarak tarihsel sürece katılmaya başladığı 19.yy. sonrasındaki zaman diliminde gerçekleşmiştir.

Burjuvazi ve Eski Feodal Sınıflar Arasındaki Karşıtlık

Pozitivist teorinin ortaya çıktığı toplumsal ve sınıfsal zemin araştırıldığında ise 19. yüzyıldaki Fransa ile karşılaşılır. Bu dönemin toplumsal ve siyasal koşulları şöyle incelenebilir: Birinci olarak 19. yüzyıl, burjuvazinin toprağa dayalı aristokrasiler, krallıklar ve din adamları karşısında dünya sisteminin egemenliğini ele geçirdiği dönemdir (Arel, 2017, s. 9). Büyük Fransız devrimi, burjuvazinin eski sınıflar karşısındaki kesin zaferini simgelemektedir. Fransız devriminden sonra sermaye sınıfları siyasal iktidara katılmak konusunda büyük ayrıcalıklar edinmişler, mülkiyet güvenliği ve ticaret özgürlüğü karşısındaki feodal engelleri aşacak geniş çaplı hukuksal güvencelere kavuşmuşlardır. Bununla birlikte eski feodal sınıfların siyasal iktidar mücadelesi, Fransız devriminden sonra da devam etmiştir. Pozitivist teorinin “bilimsel düşünce ve akılcılık” vurgusu, eski feodal sınıfların ve dinsel aristokrasilerin geleneksel meşruiyet kaynaklarına indirilmiş en büyük darbedir. Örneğin

Kant'ın "insan kendi aklıyla gerçeği bulabilir" yargısı, insan düşüncesinin yönetimini kendi denetimi altında tutan din adamlarının elinden bu tekel hakkını kesin çizgilerle almaktadır. "Akılcılık" ve "dogma" arasındaki söz konusu bu teorik karşıtlık, felsefe kuramları arasındaki keskin ayrımların en temelde sınıflar arasındaki mücadelenin bir parçası olarak görülebileceğini düşündürmektedir. 19. yüzyılın diğer bir mücadelesi ise sonraki alt başlıkta tartışıldığı gibi, burjuvazi ile alt sınıflardan gelen toplumsal muhalefet arasında yaşanmıştır.

Söz konusu sınıfsal karşıtlıklar, 18.yüzyıldan başlayarak pozitivist ilkesel anlamda benimsemiş Türk modernleşmesi için de geçerlidir. Türkiye'nin modernleşme sürecine ilişkin sosyolojik incelemeler, çoğunlukla eski çağlardaki güçlü feodal sınıfların günümüzdeki temsilcilerinden gelmiştir. Bu çalışmalar, pozitivist teoriyi, toplumu tümüyle "din dışı değerlerle tasarladığı" yönünden eleştirmektedirler. Fakat bunun yanında, pozitivist sınıfsal temellerine hiç değinmedikleri gibi geleneksel dönemlerdeki feodal mülkiyet ilişkilerini gözden kaçırmaktadırlar. Geleneğin iktidarına karşın klasik Osmanlı toplum yapısı sultan, kapıkulları ve ulema sınıfının geniş toplum kesimleri üzerindeki siyasal ve toplumsal egemenliğini içermektedir. Türkiye modernleşmesinin benimsediği pozitivist teori, din kurumunun değil, bu eski egemen sınıfların toplumsal meşruiyet kaynaklarını ortadan kaldıran bir içerik taşımaktadır. Türkiye'de modernleşme süreci içinde çöken kurum din değil, dinsel aristokrasiler olmuştur. Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin yeni egemen sınıfı bürokrasi ve sonrasında burjuvazidir. Konuya ilişkin bu açıdan geliştirilebilecek bir yaklaşım, tarihin emekçi sınıflar açısından incelenmesidir. Türkiye'de pozitivist emekçi sınıflar açısından inceleyen yöntem anlayışları ise sayıca daha sınırlıdır.

Burjuvazi ve Emekçi Sınıflar Arasındaki Karşıtlık

Fransız devriminden sonra burjuvazinin dünya egemenliğinin karşısındaki ikinci büyük "tehlike" alt sınıflardan gelmektedir. 1848 köylü hareketleri ve sonrasında emekçi sınıfların iki ay boyunca siyasal iktidarı ele geçirdikleri Paris komünü incelendiğinde bu tehlikenin yersiz olmadığı anlaşılmaktadır. İşte bu noktada pozitivist teorinin işlevselci-dayanışmacı felsefesi, dünya sisteminin genel denetimini henüz yeni ele geçirmiş ticaret ve sermaye sınıflarının, bu siyasal iktidarı emek yoluyla geçinen alt sınıflardan koruma yönündeki toplumsal taleplerini karşılamaktadır. Yukarıda ayrıntılı olarak değinildiği gibi işlevselcilik, sınıf çatışmasının kesinlikle reddedildiği ve toplumsal eşitsizliğin biyolojik bir organizmadaki düzene benzer biçimde normalleştirildiği pozitivist bir toplum teorisi. Özellikle Durkheim ve Spencer, endüstri toplumunun yarattığı eşitsizlikler karşısında dayanışma ahlakını önerirken, mülkiyet ilişkilerini kapsamlı biçimde değiştirecek olan "devrim" gibi toplumsal

değişim teorilerine kesinlikle karşı çıkmışlardır. Türkiye’de sosyolojinin öncü isimleri olarak kabul edilebilecek olan Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan gibi isimlerin metodolojik anlamda Durkheim’in izleyiciliğini yapmış olmaları ayrı bir tartışma konusudur. Çünkü Fransa’da olduğu gibi, Türkiye’de de sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak geliştiği dönemler, Türk modernleşmesinin eski sınıflarla dövüşmekle birlikte, yoksul sınıfları da kapitalist bir kalkınma yolunda denetim altına aldığı dönemlerdir.

Sonuç

Toplumsal yapının kendisi, gerçekte maddi bir zemin üzerinde yükselir. İbn Haldun’un 14. yüzyılda saptamış olduğu gibi toplumsal yapıyı oluşturan ilk neden duygu ya da düşünceler değil, fakat temel insan ihtiyaçlarının karşılanma zorunluluğudur. Toplumsal yapı öncelikle insan ihtiyaçlarının karşılanması yönündeki iş birliğidir. İş birliği yönündeki ilişkiler olmadan, doğanın zorlu koşulları karşısında insanın yaşamda kalması olasılık dışıdır. Bu ihtiyaçların karşılanma yollarına göre süreç içinde insan karakteri değişmekte, fikir, sanat, düşünce akımları ortaya çıkıp gelişmekte ya da yok olmaktadır. Sınıfsal ve coğrafi yapılar, yine söz konusu maddesel temelin organik birer görüntüsüdürler. Bireyin topluma ve dünyaya bakış açısı, öncelikle içinden çıktığı sınıfsal yapı tarafından şekillendirilir. Bu nedenle pozitivist teorinin özellikle de sınıfsal tabanından bağımsız olarak değerlendirilmesi, sosyolojik anlamda yapılabilecek en büyük yöntem yanlısıdır. Bütün kurumsal ilişkiler, düşünce akımları ve bilimsel teoriler içinden çıktıkları toplumsal-sınıfsal gerçeklikle etkileşim halinde gelişmişler ve sonrasında bu temeldeki değişimlere bağlı olarak yeni renkler kazanmışlardır. Bu makalede pozitivist teori, 19. yüzyılın ekonomik-toplumsal ve siyasal koşulları içinde değerlendirilmiş ve pozitivistimin, dünya sisteminde henüz yeni kazanmış olduğu egemenliğini korumayı amaçlamış olan sermaye sınıflarının bir dünya görüşü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Büyük Fransız devriminden sonra kazandığı siyasal ayrıcalıklarını sürdürmek yolunda burjuvazi iki başka sınıfla çekişme süreci yaşamıştır. Bunlardan birincisi, geçmişteki ayrıcalıklarına yeniden kavuşmak isteyen eski feodal sınıflar, ikincisi ise Fransız devriminden sonra yaşadıkları hayal kırıklığını büyük bir toplumsal muhalefete çeviren emekçi sınıflardır. 1848 işçi hareketleri ve emekçilerin kısa bir süre iktidarı ele geçirdikleri Paris komünü, kapitalist dünya sisteminin felsefi önlemler alması için yeterli sosyal olaylar, tehditlerdir. Dahası, aynı yüzyıl içinde emekçi sınıfların açıkça siyasal iktidarını öngören Marksizm, etkili bir felsefi teori olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Bu durumda pozitivist teori öncelikle, toplumsal olayların değerlendirilmesinde din adamlarını değil, “insan aklına” öncelik veren

tutumu ile eski feodal sınıflara önemli bir darbe indirmiştir. Akılcı ve bilimsel tutum gerçekten de feodal sınıfların meşruiyet kaynaklarını kökünden sarsabilecek bir tavidir. Bununla birlikte pozitivist teorinin diğer özellikleri, emek yoluyla geçinen alt sınıfların siyasal iktidar taleplerini düzene yönelik bir tehdit oluşturmadan geçiştirebilecek işlevler görmektedir. Pozitivizmin idealist felsefi köklerini, korporatist toplum modelini ve sadece sayılar ya da nicel veriler üzerine odaklanıp felsefi yaklaşımlara izin vermeyen ilkesel yaklaşımı bu kapsam içinde değerlendirilebilir.

Söz konusu yaklaşım içinde, makalemizde ilk olarak pozitivistin idealist bir felsefi temeli olduğu önermesi işlenmiştir. Toplumsal yapıdaki mülkiyet ilişkilerini gözden kaçıran idealist felsefe, üretim ilişkilerini değiştirmeden “düşünce” ve “bilinç” yoluyla modernleşmeyi önermektedir. Durkheim’in “kollektif bilinç” ve Ziya Gökalp’in “milli mefkure” kavramları idealist felsefenin en belirgin örnekleridir. İkinci olarak, pozitivist teorinin içinden çıktığı “düzeni koruma” işlevi bulunmaktadır. Toplumsal yapıdaki eşitsizlikleri bir bütünün fonksiyonel parçaları olarak gördükten sonra bu eşitsizliklerin toplumsal bütüne hizmet ettiğini vurgulayan yapısal-işlevselci teori, pozitivist yaklaşımın belkemiğini oluşturmaktadır. “Devrim” ve “değişim” gibi kavramları sapma olarak işaretleyip, sınıfsal ayrımları “uyum” ve “denge” içinde örgütleyen korporatist toplum modelinin kuramsal temsilcileri aynı zamanda pozitivist teorinin öncüleridir. Son olarak pozitivistin, görüntünün ardındaki toplumsal gerçekle ilgilenmeyi bilim dışı sayan yöntem anlayışı incelenmiştir. Comte’un pozitif felsefe derslerinde örneğini vermiş olduğu gibi bilimsel bulgular dışında felsefe yapmak, düşünce üretmek ve sorgulamak eski çağlardan kalma akıl yürütme biçimleridir. Olguların dışında düşünce üretmeyi yasaklayan ve “olması gerekeni değil, olanı inceleme” öncülünü taşıyan pozitivist teori, böylelikle 19. yüzyılda ve tüm gelecek içinde alt sınıflardan gelebilecek sorgulama ve eleştirel yaklaşımları savuşturma işlevi içindedir.

Kaynakça

- Arel, A. (2017). Pozitivizm ve siyaset. *Amme İdaresi Dergisi*, 50 (3), 1-25.
- Aydın, K. (2014). Yapısal-işlevselci teori ve toplumsal tabakalaşma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (8), 213-239.
- Beşikçi, İ. (1976). *Bilim yöntemi*. Ankara: Komal Yayınları.
- Comte, A. (1967). *Pozitif felsefe dersleri*. (Ü. Meriç, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. (Orjinal çalışma basım tarihi 1842)
- Durdu, Z. (2006). Frankfurt Okulu'nun sosyal bilim anlayışı. *Sosyoloji Dergisi*, (15), 15-32.
- Faulkner, N. (2012). *Marksist dünya tarihi*. (T. Öncel, Çev.) İstanbul: Yordam Yayınları.
- Gökalp, Z. (2004). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: İnkılap Yayınları. . (Orjinal çalışma basım tarihi 1923)
- Gökalp, Z. (2010). *Türkleşmek, İslamlaşmak, muassırlaşmak*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gökberk, M. (1990). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi Yayınları.
- Gramsci, A. (1967). *Aydınlar ve toplum*. (V. Günyol, F. Edgü ve B. Onaran, Çev.) Ankara: Çan Yayınları. (Orjinal çalışma basım tarihi 1967)
- Hançerlioğlu, O. (1970). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Remzi Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1977). *Felsefe ansiklopedisi, kavramlar ve akımlar (Cilt 3)*. İstanbul: Remzi Yayınları.
- Kızılcılık, S. (1994). *Sosyoloji teorileri (Cilt 2)*. Konya: Yunus Emre Yayınları.
- Kızılcılık, S. (2000). *Frankfurt okulu*. Ankara: Anı Yayınları.
- Parla, T. (1993). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de korporatizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Politzer, G. (1996). *Felsefenin başlangıç ilkeleri*. (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayıncılık. (Orjinal çalışma basım tarihi 1945)
- Politzer, G. (2004). *Felsefenin temel ilkeleri*. (E. Esençay, Çev.) İzmir: İlya Yayınları. (Orjinal çalışma basım tarihi 1945)
- Slattery, M. (2014). *Sosyolojide temel fikirler*. (Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz, Çev.) İstanbul: Sentez Yayıncılık. (Orjinal çalışma basım tarihi 1991)
- Timuçin, A. (1997). *Düşünce tarihi*. İstanbul: İnsancıl Yayınları.
- Topses, G. (1999). *Felsefeye giriş*. Ankara: Turhan Yayınları.

Topses, M.D. (2021). Sosyolojide pozitivist kuramın toplumsal olaylara yaklaşımı, felsefi ve sınıfsal temelleri. *Humanitas*, 9(17), 341-352

Yücekök, A. (1987). *Siyasetin toplumsal tabanı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.